
Dr SLOBODAN SELINIĆ, viši naučni saradnik
Institut za noviju istoriju Srbije
Beograd, Trg Nikole Pašića 11
slobojana@yahoo.com

originalan naučni rad UDK 316.75:811.163.41/.42(497.1)"1967"(093.2)
primljeno: 24. februar 2016. 321.74:929 Тито"1967"
prihvaćeno: 28. septembar 2016. 323.1:81'272(497.1)"1967"

JOSIP BROZ TITO I SPOROVI OKO JEZIKA U JUGOSLAVIJI 1967.*

APSTRAKT: *Jezičko pitanje je u martu 1967. zaokupilo pažnju jugoslovenske javnosti objavljivanjem „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ potpisane od strane hrvatskih naučnih i kulturnih institucija i „Predloga za razmišljanje“ grupe srpskih pisaca, čime su nacionalni sporovi dodatno zaoštreni. Cilj rada je da odgovori na pitanje kako je Josip Broz Tito reagovao na ovaj jezički sukob, koje je stavove iznosio u javnim nastupima, a koje na zatvorenim sastancima i kako su doživljavani njegova uloga i međunarodni odnosi u brojnim pismima koje je tih sedmica dobio.*

KLJUČNE REČI: Josip Broz Tito, jezik, 1967, Jugoslavija

Jugoslovenska komunistička vlast je bila ubeđena da je revolucijom izvršenom tokom Drugog svetskog rata rešila nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Dvadesetak godina posle rata najviši funkcioneri, na čelu sa Josipom Brozom, nisu se libili da i na sastancima partijskih foruma i u javnosti kažu da su bili u zabludi i da nacionalno pitanje nije rešeno. Istu sudbinu je imalo i „jezičko pitanje“, kao svojevrsni deo nacionalnog pitanja. Ravnopravnost jezika naroda Jugoslavije, formalno proklamovana u partijskim dokumentima i zvaničnim pravnim aktima, poput ustava, nije skinula sa dnevnog reda pitanje odnosa srpskog i hrvatskog jezika. Tačka na to pitanje nije stavljena ni Novosadskim dogovorom grupe srpskih i hrvatskih intelektualaca 1954. koji je zagovarao jedinstvo srpskog i hrvatskog jezika.

* Rad je deo projekta *Srbi i Srbija u jugoslovenskom i međunarodnom kontekstu: unutrašnji razvitak i položaj u evropskoj/svetskoj zajednici*, (47027), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Jezičko pitanje je dobilo novu dimenziju, a nacionalni odnosi su dodatno zaoštreni marta 1967. Za aspekt ovog pitanja koji je tema članka (reakcije Josipa Broza) koristili smo literaturu u kojoj su izneti osnovni podaci o dokumentima o jeziku. O tome je uglavnom pisano u opštijim radovima, uz ocenu da se radilo o još jednom od polja nacionalnih sukoba (Branko Petranović, Kosta Nikolić) ili u radovima koji su posle raspada Jugoslavije objavljivani u Hrvatskoj i u kojima je *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* posmatrana kao važna etapa u borbi hrvatskih nacionalnih snaga u socijalističkoj Jugoslaviji (deklaraciji je posvećena i posebna sveska časopisa *Kolo*, objavljeni su ceo tekst deklaracije i drugih dokumenata o jeziku, tematske zbirke dokumenata, svedočenja učesnika itd.). Izvornu osnovu za istraživanje ove teme čine arhivska dokumenta i štampa. Najveći značaj imaju dokumenta saveznih, republičkih i gradskih partijskih tela koja pružaju celovit uvid u partijski pogled na ovo pitanje, kao i dokumenta iz Kabineta predsednika Republike, s obzirom na to da su Josipu Brozu Titu dostavljani podaci o jezičkom sukobu i da se među njima nalaze materijali o njegovim reagovanjima.

Jezički sukob je izbio na površinu kada se grupa hrvatskih intelektualaca usprotivila Novosadskom dogovoru. Oni su 17. marta 1967. u štampi objavili *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, uz potpise vodećih hrvatskih institucija kulture, na čelu sa Maticom hrvatskom i Društvom književnika Hrvatske. Među intelektualcima koji su podržali dokument bio je i Miroslav Krleža. U *Deklaraciji* je zagovarano priznavanje posebnog hrvatskog jezika i zahtevano „da službenici, nastavnici i javni radnici, bez obzira otkuda potjecali, službeno upotrebljavaju književni jezik sredine u kojoj djeluju“. Ovaj dokument je upućen hrvatskom Saboru i Saveznoj skupštini u formi predloga za izmenu Ustava.¹ Držeći se zvaničnog stava da svaka republička partija treba da se bori protiv nacionalizma u svojoj republici, što u stvarnosti nije važno za srpski nacionalizam, jer je on bio

¹ „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“, *Telegram*, br. 359, 17. 3. 1967, 1; Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, treća knjiga (Beograd: Nolit, 1988), 398, 399; Kosta Nikolić, *Srpska književnost i politika (1945–1991)*, glavni šikovi (Beograd: Zавод за уџбенике, 2012), 56, 57; Stjepan Babić, „Deklaracija – činjenice i pretpostavke“, *Jezik*, br. 1, (2008), 12–19; Josip Lisac, „Deklaracija i njeni sastavljači“, *Kolo*, br. 1–2, (2009), 118–121; Jozo Bakulić Ivičević, „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika u sklopu suvremene hrvatske povijesti“, *Kolo*, br. 1–2 (2009), 146–150; *Deklaracija o hrvatskom jeziku s priložima i Deset teza* (Zagreb: Matica hrvatska, 1991), 7–11; *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika. Građa za povijest Deklaracije*, pripremila Jelena Nekman, (Zagreb: Matica hrvatska, 1997), 25–29; Slobodan Selinić, „Reakcije komunističke Beograda na „Предлог за размишљање“ književnika Србије 1967: документа“, *Токови историје*, бр. 1, (2015), 163–186; Milivoj Bešlić, „Pokušaj modernizacije u Srbiji. Između „revolucionarnog kursa“ i reformskih težnji“ (doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, osek za istoriju, 2014), 593.

stalna meta rukovodstva drugih republika, i opčinjeni potrebom da dokažu da se dosledno bore protiv „velikosrpskog nacionalizma“, srpski komunisti, to jest Savez komunista Srbije, nisu zvanično reagovali na događaje u Hrvatskoj. Za razliku od srpske partije, grupa srpskih pisaca je na *Deklaraciju* odgovorila 19. marta 1967. na Skupštini Udruženja književnika Srbije *Predlogom za razmišljanje*. Prema dostupnim podacima, taj dokument su potpisala 42 pisca, ali je on odbačen na Skupštini Udruženja književnika Srbije. Glavni zagovornici *Predloga* bili su Zoran Gavrilović, Borislav Mihailović Mihiz, Antonije Isaković i Matija Bečković. Prema tekstu *Predloga* koji je objavila *Borba* 2. aprila 1967. grupa srpskih pisaca je podržala razdvajanje dva jezika. Zahtevano je da se svim Hrvatima u Srbiji i Srbima u Hrvatskoj ustavom obezbedi pravo na školovanje na svom jeziku i pismu i po svojim nacionalnim programima, pravo na upotrebu svog nacionalnog jezika i pisma u opštenju sa organima vlasti, pravo na stvaranje svojih kulturnih društava, zavičajnih muzeja, izdavačkih i novinskih preduzeća, „jednom rečju pravo na neometano i slobodno negovanje svih vidova svoje nacionalne kulture“.²

Deklaracija i *Predlog* nisu imali istu težinu, ali je u njihovoj osudi korišćena politika veštačke simetrije. *Deklaracija* je zvanično usvojena i potpisana od najvažnijih hrvatskih kulturnih ustanova i objavljena željom samih tvoraca. *Predlog* je imao mnogo manju kulturnu i političku težinu. On nije zvanično usvojen i ostao je samo kao ideja grupe srpskih pisaca, među kojima su se mnogi pokazali veoma kolebljivi i lako i brzo su odustali od stavova koje su potpisali. *Predlog* je objavljen voljom vlasti, a ne autora i potpisnika. Iza *Deklaracije* je stalo 18 najvažnijih hrvatskih ustanova nauke i kulture, a iza *Predloga* 42 člana samo jedne srpske kulturne ustanove koja je tada brojala 360 članova, znači svega njih 11,6%. Oba dokumenta i njihovi potpisnici su nekoliko sedmica osuđivani na stranicama štampe i na sastancima državnih tela i partijskih i drugih organizacija. Oko polovine potpisnika oba dokumenta su bili članovi SKJ i oni su partijski kažnjeni. Kazne su izricale njihove osnovne organizacije SK.³

Kao i o drugim pitanjima, Josip Broz je bio dobro obavešten i o jezičkom sporu pokrenutom hrvatskom deklaracijom. Dokument hrvatskih ustanova i intelektualaca i odgovor srpskih pisaca izazvali su pažnju javnos-

² К. Николић, *н. г.*, 56, 57; В. Петрановић, *н. д.*, 399; С. Селинић, *н. г.*, 163; „Реакције комуниста Београда на „Предлог за размишљање“ књижевника Србије 1967: документа“, 163–186; „Шта садржи Предлог за размишљање“, *Борба*, 2. 4. 1967, 5; Radina Vučetić, *Monopol na istinu. Partija, kultura i cenzura u Srbiji šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka* (Beograd: Clio, 2016).

³ Osnovne partijske organizacije u Beogradu kažnjavale su potpisnike *Predloga* poslednjom oropenom, oropenom i ukorom. С. Селинић, „Реакције комуниста Београда на „Предлог за размишљање“ књижевника Србије 1967: документа“, 163–186.

ti u predvečerje Titovog puta na Kosovo i Metohiju. Zato je tokom priprema za posetu pokrajini i tokom posete morao da se osvrne i na ovo pitanje. Spremajući se za put u južnu pokrajinu Srbije Tito je sa grupom bliskih saradnika održao sastanak u Užičkoj ulici 20. marta 1967. Razgovor sa Edvardom Kardeljem, Kočom Popovićem, Mijalkom Todorovićem, Dobrivojem Radosavljevićem, Petrom Stambolićem, Dragim Stamenkovićem i Vladimirom Popovićem je počeo direktno – rekao je da „nije zadovoljan sa informacijama koje su mu dostavljene“ pred posetu. Naveo je pitanja o kojima je hteo da govori u pokrajini, a među njima su bili i međunacionalni odnosi „u jednom pozitivnom smislu“. To je značilo da je planirao da pomene pitanje jezika, ali da ne pominje izričito *Deklaraciju*, već da objasni partijski stav o naciji i jeziku. Taj stav je propagirao ravnopravnost naroda i jezika i odbacivao obe krajnosti: jednu u kojoj bi jugoslovenski narodi bili „pretvoreni“ u jednu naciju i bio stvoren „državni jezik“ i drugu u kojoj bi bilo stvoreno „više državnica u jednoj državi“. Od ostalih učesnika ovog sastanka samo je Kardelj govorio o jezičkom pitanju i to kratkom opaskom o tome da su od kraja rata prošle 22 godine, a da pitanje jezika nije bilo rešeno iako je još 1945. proklamovana ravnopravnost jezika.⁴

Reči koje je izrekao na ovom sastanku pred polazak na Kosovo i Metohiju značile su da se Tito odlučio da se drži stare taktike – neće direktno imenovati neprijatelja, ali će ga osuditi i gurnuti problem pod tepih iznošenjem stava Partije čime bi bila stavljena tačka na svaku polemiku.

Tokom posete Kosovu i Metohiji (25–27. mart 1967) Tito je u više navrata govorio o nacionalnim odnosima, pa time i jezičkom pitanju, i to onako kako je obično govorio o ovoj temi – u frazama o bratstvu i jedinstvu i bez suočavanja sa stvarnim problemima. Bilo koji vid nacionalnih sporova koji se pojavljivao tada u Jugoslaviji je minimizirao tvrdeći da će samoupravljanje i radnička klasa biti najveća brana od nacionalizma i šovinizma. U Zvečanu je 25. marta rekao: „Vidite ja sam siguran da među radnicima ovdje u preduzećima, na poljima itd., ne misle da li onaj govori kaj i što ili šta ili točka ili tačka, nego on gleda da zajedničkim naporima stvore sebi bolji život... Mi ne živimo od gramatike, od ovog ili onog dijalekta nego živimo od onoga što stvaralačke ruke ljudi rade“.⁵ Na mitingu u Prištini 26. marta je govorio u prilog Novosadskog dogovora o srpsko-hrvatskom i hrvatsko-srpskom jeziku, a svoj stav je obrazložio time da ga svi razumeju iako nije Srbin već „Zagorac“: Ponovio je krilaticu koju je tih godina često koristio – da komunisti nisu „bacili koplje u trnje“, što je značilo da nisu

⁴ Arhiv Jugoslavije (AJ), fond 837, Kabinet Predsednika Republike (KPR), II-1/130, Informativno-politički materijal, 21. 3. 1967.

⁵ AJ, 837, KPR, II-1/130, Izlaganje predsednika Tita prilikom razgovora s predstavnicima kombinata „Trepča“.

odustali od borbe za Jugoslaviju i protiv nacionalizama: „Mi smo previše žrtava dali, mi smo odgovorni za te žrtve. (Aplauz)... mi živi komunisti, mi smo odgovorni za to što se događa danas, mi smo obavezni prema onima koji su ginuli stotinama i hiljadama na bojnopolju za bolju i srećniju budućnost, za jedinstvo i bratstvo naših naroda. Mi smo odgovorni, jer smo obavezni prema njima i nećemo nikad nikome dozvoliti da ta najveća tekovina bude narušena u našoj zemlji. (Aplauz)“. Iako su čak polovinu potpisnika i *Deklaracije* i *Predloga* činili komunisti, Tito je oštricu napada usmerio na „klasnog neprijatelja“, dodavši: „Drugarice i drugovi, bilo je ljudi, pa i među nama komunistima koji su mislili da smo mi već za ovih nekoliko, za te dve decenije, da su se ljudi potpuno preobrazili. Ma jok. Pritajilo se toga mnogo. Bivši četnici i ustaše i sav đavo, belogardejci, pritajilo se to. Neki se jesu prevaspitali, ali nekoga može samo da grob izravna i da ga opameti (Aplauz). Evo vidite, takvi ljudi sada i slični njima dižu glave i hoće da razbiju naše jedinstvo, naše bratstvo, hoće da nam onemoguću izgradnju socijalizma. A ovdje je jedan novi faktor u našoj Jugoslaviji, socijalističkoj Jugoslaviji, to je proizvođač, to je radni čovjek. Evo ovdje vi radite zajedno u preduzećima, Šiptari, Srbi, Crnogorci, Turci itd. Kakve razlike vi tu nalazite kad radite isti proizvod da bi zaradili da bi imali plate? Da li vi gledate na zapete i na tačke i šta ti ga ja znam tamo i pismo. (Aplauz.)“.

Po ustaljenoj matrici, radnicima, tj. „samoupravljaćima“ suprotstavio je intelektualce. Optužio ih je da su bili protivnici društvenog sistema, da ih nije interesovalo sprovođenje reforme: „Oni znate, filozofi, vrlo dobre plate imaju, oni zarađuju odlično. Vrag zna odakle im to sve. Oni zarađuju dobro i njih ne interesira stanje našega čovjeka, njih ne interesira produktivnost rada, njih ne interesira da li ljudi imaju dovoljno stanova. On samo traži negde gdje bi mogao nečim da poremeti ne mir nego taj buran život koji kipti u našoj zemlji, i to stvaralački život. Eto, takvi ljudi, mi nećemo dozvoliti. Više nismo mi komunisti sami. Imamo Socijalistički savez, od 7–8 miliona članova, onih koji su riješili da idu u korak sa Savezom komunista u izgradnji velike budućnosti socijalizma, a kasnije komunizma. Nismo više sami, milioni su na našoj strani. Zar da ovi milioni dopuste da nekoliko desetina ovih koji su protivnici naši, koji su neprijatelji socijalističkog društva, da nekoliko desetina remeti naš mir i da zavađuje naše ljude, jedne prema drugima? Dobro je, mi smo dvadeset godina znali razgovarati i na srpskohrvatskom i hrvatskosrpskim jezikom. Oni su ga sami stvorili. Prije je bilo srpski i hrvatski, a u Novom Sadu su se dogovorili da bude srpskohrvatski i hrvatskosrpski. To je bilo najbolje rješenje do koga je moglo doći. Jer zbilja mi nemamo tu nekih razlika. Dobro ja nisam Srbin. Ja sam Zagorac, pa da li me neko može razumjeti ili me ne razumije? Može, brate moj. Ja ne vjerujem da ne može. (Aplauz.)“. Iako je između redova usmerio kri-

tiku više ka *Deklaraciji* nego ka *Predlogu*, pominjući da je u Hrvatskoj živeo nemali broj Srba, Tito se i dalje držao komunističke simetrije bazirane na poistovećivanju četnika i ustaša: „Čitava Jugoslavija je danas ogorčena, na takve postupke, a u prvom redu hrvatski narod je ogorčen. Jer tamo žive i Hrvati i Srbi i to ne mali broj Srba. I oni, razumije se, moraju da vode računa. I jedni i drugi znaju da bratstvo i jedinstvo danas za njih predstavlja životno pitanje. Oni su dovoljno iskusili ustaški i četnički nož. Hiljade i desetine hiljada je klato i bacano u jame i narod to nikada više neće“.⁶

Kao što je najavio pre puta na Kosovo i Metohiju, Broz nije javno pominjao *Deklaraciju*, ali jeste iza zatvorenih vrata, u zdravici na ručku u Prištini 26. marta. Snažna reakcija na *Deklaraciju* udarila je „po glavama nas komuniste kao maljem. Izgleda da smo se trgli malo pa da vidimo sada da i sa klasnim neprijateljem i sa raznim, nismo još svršili. Meni je prije par godina kad sam ja govorio, ne znam gde, pa mi je posle jedan komunista na visokoj funkciji kaže pa zar imamo mi još klasnih neprijatelja. Pa dobro gdje ti živiš, na mjesecu? Pa dobro on se sad još ne javlja, on se pritajio, ali zapamti prvom prilikom kad bude vidio da je malo popustilo sve to, kad budemo mi ako mi zanemarimo našu budnost on će se pojaviti, i evo pojavljuje se...“.⁷

Titove reči na Kosovu i Metohiji bile su njegova prva reakcija na jezički sukob. Uglavnom su izgovarane javno i ostale su na nivou demagoških formulacija. Narednih sedmica on je više puta imao prilike da govori o različitim aspektima ovog problema. Tvorci *Deklaracije* i *Predloga* su za Tita bili malobrojni klasni neprijatelji koji ne predstavljaju opasnost po zemlju. Radilo se, po njegovoj oceni, o „ljudskim slabostima i o izvjesnim elementima koje pojedinci osjećaju kao nepravdu prema sebi“. Kao takvi nisu ga brinuli, pa ni privlačili veću pažnju. Zato je 12. maja, prilikom sastanka sa delegacijom UDB-e, tražio da ova služba ne drammatizuje stvari, ali da tačno utvrdi činjenice.⁸ Opasnost je osećao sa druge strane – bio je ubeđen da su „unutrašnji neprijatelji“ bili povezani sa nekim iz inostranstva, a glavnu opasnost je u tom smislu video u Sjedinjenim Američkim Državama. Nisu mu se sviđale ni veze hrvatskih intelektualaca potpisnika *Deklaracije* sa hrvatskom manjinom u Austriji ili intelektualcima iz inostranstva. Dok su pisali dokumenta o jeziku, oni iz Titovog ugla nisu predstavljali opasnost po

⁶ AJ, 837, KPR, II-1/130, Govor predsednika Tita na zboru u Prištini...; Милутин Живковић, „Посета Јосипа Броза Тита Косову и Метохији (25–28. марта 1968. године) у светлу постбрионских дешавања у покрајини“, *Баштина*, бр. 30 (2011), 135–151.

⁷ AJ, 837, KPR, II-1/130, Beleška o odgovoru predsednika Tita u zdravicu..., 26. 3. 1967.

⁸ AJ, 837, KPR, II-2/323-a.

njegovu vlast ili poredak u zemlji, ali su njegovu podozrivost počinjali da izazivaju vezama sa nekim izvan zemlje.

Tito nije previše zamerao hrvatskoj i srpskoj partiji zbog pojave dokumenata o jeziku. Na opasku člana Predsedništva CK SK Slovenije Franca Leskoška tokom prijema delegacije CK SK Slovenije 7. aprila 1967, da su komunisti po pitanju jezičkih sukoba „spavali“, Tito je odgovorio: „Spavali su, i nespavali. Jesu spavali, jer se to pripremalo prije...“. Upravo to što je *Deklaracija* pripremana ranije je bilo jedino što je zamerao hrvatskom rukovodstvu, jer nije bilo „budno“, ali je tu kritiku ublažavao priznanjem da su *Deklaracija* i *Predlog* predstavljali rezultat višegodišnjih prepirki između zagrebačkih i beogradskih intelektualaca.⁹

Pojava *Predloga za razmišljanje* izazvala je dodatnu podozrivost srpske UDB-e prema „Rankovićevoj grupi“, a ova vrsta obaveštajnih podataka je zanimala i Tita, mada sa te strane on nije očekivao probleme i pretnju po svoju vlast. Republički sekretar za unutrašnje poslove Srbije Slavko Zečević je preneo Titu podatke o radu „neprijatelja“ u Srbiji, gde je „CIA prisutna i gde Rankovićeva grupa ne miruje“. Tito u radu „Rankovićeve grupe“ nije video veću opasnost i samo je tražio da budu opomenuti ako u njihovom delovanju bude primećeno nešto što bi moglo da bude štetno po vlast. Zečević je smatrao da su postojali i oni sa kojima nije vredelo razgovarati, poput Srbe Savića, kome je zamereno što se nije odvajao od Dobrice Ćosića. Ćosićevo držanje je pobudilo Titovu pažnju („Šta je sa tim Ćosićem?“). Zečević je okarakterisao Ćosića kao čoveka koji je bio na „šovinističkim koncepcijama“ i veoma blizak sastavljačima *Predloga za razmišljanje*, ali i kao čoveka koji se „dosta čuva“ i ne istupa javno.¹⁰

Tito nije hteo da sve potpisnike jezičkih dokumenata osuđuje jednako, što je bio i zvaničan pristup srpske i hrvatske partije prilikom kažnjavanja potpisnika. Posebno je imao razumevanja za Krležu. Primetio je da „su sve trpali u jedan koš, a tamo ima ljudi koji mnogo znače za tu Hrvatsku, stari književnici, Krleža...“. Uloga Krleže je i inače pobuđivala dosta pažnje u javnosti. Njegovo držanje je komentarisano širom zemlje među običnim svetom. U Srbiji je bilo dosta „običnih ljudi“ koji su se pitali: „Da li je Krleža znao?“.¹¹ Iz Bosne i Hercegovine su stizali izveštaji da su građani zaključili da bi „jedna javna osuda Miroslava Krleže vrijedila više nego sve izjave IK CK SKH“. U danima kada je Miloš Žanko u štampi objavljivao članke kojima je osuđivao *Deklaraciju* mnogi građani Jugoslavije su se pitali zašto nema sličnih Krležinih istupa.¹²

⁹ AJ, 837, KPR, II-2/321.

¹⁰ AJ, 837, KPR, II-2/323-a.

¹¹ AJ, 837, KPR, II-4-b/29.

¹² Isto.

Na Leskošekovo pitanje tokom sastanka sa slovenačkom delegacijom 7. aprila kako je Krleža „došao do toga“, Tito je odgovorio da Krležu uopšte nije učestvovao u pripremanju *Deklaracije*, već su ga pozvali kada su se sastali, „kada je trebalo glasati“ i da je tekst bio odavno pripremljen, ali Krleža u tome nije učestvovao: „On je došao tamo i digao ruku“. ¹³ Krležu je uzeo u zaštitu i pred rukovodstvom GK SKS Beograda 15. aprila 1967. Osudio je napade na Krležu u *Ježu*: „Sada se nađe tu neko piskaralo pa mu se izrugiva. Pa to mora čovjeka da revoltira!“ ¹⁴ Prema Krleži je bio blag i tokom razgovora sa predstavnicima UDB-e 1. maja. Odbacio je svaku mogućnost da je Krleža imao bilo kakvu vezu sa šovinizmom: „Uzмите nesretnog Krležu. Kad sam ga ja izgrdio, kazao mi je da on nikada nije imao veze sa šovinizmom, da se u njegovim delima neće naći nijedan redak koji govori o tome“. ¹⁵

Kritikujući rukovodstvo Hrvatske da nije bilo „budno“, Tito im je priznao dve olakšavajuće okolnosti – da je *Deklaracija* bila posledica spora hrvatskih i srpskih intelektualaca koji nije bio nova pojava, ali i da je imala podršku iz inostranstva. Mnogo više od ponašanja Krleže, delovanja „Ran-kovićeve grupe“ i čina koji su učinili hrvatski i srpski intelektualci Tita je zanimalo „ko je pozadi toga izvana?“. Nije imao nikakvu dilemu: „To su Amerikanci. Ja sam stoprocentno siguran“. Bio je uveren da je inicijativa za jezički spor došla iz inostranstva. ¹⁶ Prilikom prijema delegacije SK Beograda 15. aprila 1967. Tito je optužio SAD da rade protiv Jugoslavije, jer im je Jugoslavija „trn u oku“. Govorio je o tome da Amerikanci „kupuju“ ljude ili oni sami padnu pod njihov uticaj. Upozoravao je da je u Jugoslaviji bilo dosta vojnih špijuna, koje nije interesovala samo privredna reforma, već i nacionalno i jezičko pitanje. ¹⁷

Titova podozrivost prema Amerikancima je imala širi kontekst, on je opasnost video u američkoj globalnoj politici, posebno na Mediteranu. Tokom prijema delegacije SDB-a na čelu sa saveznim sekretarom za unutrašnje polove Milanom Miškovićem, 12. maja 1967, Tito je, potencirajući „rad neprijatelja iz inostranstva protiv Jugoslavije“, dugo izlagao svoj stav o događajima u Grčkoj, uveren da su oni bili pod uticajem američke obaveštajne službe i ponavljao da i „svađa oko jezičkih pitanja ukazuje na tragove izvana“. Za većinu ljudi koji su potpisali jezička dokumenta smatrao je da su to uradili „iz gluposti“, ali da „neko svakako stoji iza toga“. Ubeđivao je saradnike da jezičko pitanje nije bilo „krupno pitanje, ali oni koji su stajali

¹³ AJ, 837, KPR, II-2/321.

¹⁴ AJ, 837, KPR, II-2/322.

¹⁵ AJ, 837, KPR, II-2/323-a.

¹⁶ AJ, 837, KPR, II-2/321.

¹⁷ AJ, 837, KPR, II-2/322.

iza njega znali su kad će ga tempirati – onda kada on treba da ima odjek“. Podatke o međunarodnim kontaktima potpisnika jezičkih dokumenata Tito je dobio od UDB-e. Republički sekretar za unutrašnje poslove Hrvatske Mate Krpan ga je 12. maja upoznao da je policija u Hrvatskoj otkrila da su u Jugoslaviju ubacivani leci iz Italije i da su uhvatili tročlanu grupu koja ih je rasturala. UDB-a je pomno pratila sve veze hrvatskih intelektualaca potpisnika *Deklaracije* sa strancima i posebno isticala aktivnost Petra Šegedina. Pod lupom je bio i rad austrijskog profesora Jozefa Hama i njegovi susreti i poznanstva sa intelektualcima u Zagrebu. Njega je Krpan teretio da je pokupio sve isečke iz štampe i odneo ih u Beč, da je „podvalio“ *Vjesniku* kome je nudio saradnju kako bi pomogao oko sprovođenja Novosadskog dogovora i predstavio se kao osoba koja je protiv *Deklaracije*. Za Krpana je bilo očito da je Ham radio za američku obaveštajnu službu, dok je Tito tražio da se o ovoj temi prikupe podaci i od austrijske policije.¹⁸

Tito je brinuo još jedan međunarodni aspekt ovog pitanja, a to je reakcija strane javnosti. Svetski mediji su dali veliki publicitet jezičkom sporu u Jugoslaviji i on je prepoznavan kao posledica međunacionalnih sukoba, pre svega kao srpsko-hrvatski spor.¹⁹ To je paralo Titove uši. Delegaciji DB-a se 12. maja žalio da su se ti događaji „naduvali u inostranstvu i prikazali kao da kod nas postoji razmimoilaženje i da će jednog dana doći do rascjepa“. Značaj jezičkih sporova je pokazivalo i to što je ova tema nekoliko puta provučena i kroz razgovore jugoslovenskih i stranih diplomata. Tito tu temu nije mogao da izbegne u razgovorima sa švajcarskim ambasadorom Hansom Kelerom (Hans Keller) 10. maja i kanadskim ambasadorom Rosom Kembelom (Ross Campbell) 11. maja. Prema Titovom tumačenju, strane diplomate su pokazivale razumevanje za pozicije jugoslovenske vlasti.²⁰

Jezički spor je aktuelizovao polemiku oko kursa SKJ posle Brionskog plenuma, napuštanja politike „čvrste ruke“ i opredeljenja za „demokratske procese“ u društvu. Iz tog razloga je i Tito morao da se opredeli prema ovoj temi. Kao i mnogo puta ranije, i ovoga puta je govorio različito zavisno od toga kojem auditorijumu se obraća. Tokom razgovora delegacije SK Beograda sa Titom 15. aprila 1967. preovladavali su umereniji tonovi. Sekretar Gradskog komiteta Simeon Zatezalo se žalio da je sukob oko jezika dao podstrek pristalicama politike „čvrste ruke“ i komandovanja Saveza komunističara. Tito se založio za veću aktivnost u vaspitavanju „radnih ljudi“, a ne za politiku „čvrste ruke“. Umesto da se „seku glave“, tražio je da se ide „grba-

¹⁸ AJ, 837, KPR, II-2/323-a.

¹⁹ AJ, 112, Tanjug, 777; Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije (DA MSP), PA, 1967, Mađarska, f. 89; DA MSP, PA, 1967, Italija, f. 57; DA MSP, PA, 1967, SR Nemačka, f. 148; DA MSP, PA, 1967, Poljska, f. 119; DA MSP, PA, 1967, ČSSR, f. 25; DA MSP, PA, 1967, Jugoslavija, f. 70; DA MSP, PA, 1967, Austrija, f. 7.

²⁰ AJ, 837, KPR, II-2/323-a.

vim putem“, to jest da se SKJ bori za svakog čoveka i da nikoga ne odbacuje zbog jedne greške. Doduše, i tu je povlačio granicu do koje je vredelo ići: „Trebalo vidjeti kakav je ko i šta se može od njega učiniti. Ali, ovakav kakav je Mihiz – to ne možeš promijeniti. To je neprijatelj komunizma, taj nikada nije ni bio uz nas. Postoji tu nekoliko koji kuže okolinu“.²¹

Samo dva dana kasnije, 17. aprila 1967, Tito je govorio na 10. konferenciji GK SK Beograda. Tom govoru je pridavao veliki značaj. Bile su pripremljene brojne verzije govora (bar četiri). Jezičko pitanje je uneto u završnu verziju, koju je Tito pročitao i posvetio mu je prostor na samom kraju govora. Ovoga puta je bio upadljivo oštriji. Za razliku od obraćanja partijskim delegacijama kada nije svaljivao svu krivicu na „nebudnost“ komunista i kada je umesto kazni predlagao idejnu borbu za svakog čoveka, ovom prilikom je krivicu za pojavu dokumenata o jeziku pronalazio u nespremnosti Partije i tražio kažnjavanje nepodobnih: „Trebalo da izvučete pouke iz svega toga i da preduzmete efikasne mjere, kako se više ne bi dogodile slične pojave do kakvih je nedavno dolazilo o kojima je već i IV Plenum raspravljao i donio odluke, i do kakvih je nedavno došlo u Zagrebu i Beogradu u vezi sa pitanjem jezika. Nebudnost komunista bila je glavni uzrok tih pojava, ali tome su nemalo doprinijeli gnjili liberalizam i gledanje kroz prste na razna skretanja komunista i nekomunista u raznim ustanovama kao što su, na primjer, u štampi, na radio-televiziji, izdavačkim preduzećima i slično. Skretanja i razna izživljavanja u tim ustanovama veoma su opasna i štetna za formiranje socijalističke društvene svijesti i mi moramo preduzeti energične mjere da bi toga sve manje bilo. Jedna od najkorisnijih mjera protiv takvih pojava jesu disciplinske sankcije protiv članova SKJ i energična javna osuda elemenata koji nisu prijatelji naše stvarnosti. Javnog negodovanja ima, istina, i danas. O tome dobivam i razna pisma. No to nije dovoljno; građani očekuju da se preduzmu oštrije mjere protiv onih koji se, u svojim postupcima, ne obaziru na mišljenja i negodovanje građana. Mnogima je demokratija paravan iza kojeg se prikrivaju i vrše razne antisocijalističke akcije. No za antisocijalističke akcije ne može biti demokratije u našoj zemlji (...) Ja neću ovdje upotrebiti uobičajenu riječ „ako“, već smatram da ste vi dužni da uzmete čvrsto stvari u ruke i odlučno uklanjate sve što bi vam se ispriječilo na putu izgradnje socijalizma u našoj zemlji“.²²

Titove reči izgovorene u Prištini kojima je osudio nacionalne sukobe i zaklinjao se u žrtve u ratu i bratstvo i jedinstvo pobudile su kod mnogih Jugoslovena utopističku i iskrenu ljubav prema zemlji. Kao i u drugim pri-

²¹ AJ, 837, KPR, II-2/322.

²² Istorijski arhiv Beograda (IAB), Gradski komitet Saveza komunista Srbije (GK SKS) Beograd, kutija (k.) 211, X Gradska konferencija..., Stenografske beleške...; AJ, 837, KPR, II-3-a-1/54.

likama kada bi Tito pred narodom javno osudio neki društveni problem, i ovoga puta je dobio mnogo pisama u kojima su mu se obični građani zaklinjali na vernost, iako državni i partijski vrh u stvarnosti nisu činili ništa da bi otklonili opasnost po jedinstvo države. U pismima koja je dobio posle govora u Prištini bilo je mnogo onih koji su njegovoj osudi nacionalizma pružali apsolutnu podršku, a njemu iskazivali nepokolebljivu odanost. Tito je doživljavao kao zaštitnik države, njenog jedinstva i građana, kao neko ko je energičan i odlučan, nasuprot drugim državnim telima i funkcionerima u koje građani više nisu imali poverenja. Pisma podrške je dobijao od običnih građana, bivših boraca i raznih političkih, društvenih i privrednih organizacija iz svih delova zemlje, od Uroševca preko Tešnja do Splita i Lastova.²³ U njima je traženo da se „nosioci neprijateljske, šovinističke i razbijačke djelatnosti najstrožije kazne“,²⁴ da se potpisnicima oduzme pravo da vaspitavaju mlade generacije, jer nisu bili u stanju da ih „odgajaju u socijalističkom duhu i od njih stvore korisne građane naše zajednice“. Potpisnici su proglašavani za „destruktivne elemente“, traženo da se objave njihova imena i zakonski najstrože kazne, a da se članovi SKJ isključe iz partije.²⁵ U nekim pismima je zahtevano i krivično kažnjavanje potpisnika ili da se potpisnicima ovih dokumenata onemoguću da budu birani i kandidovani u predstavnička tela.²⁶ U nekim sredinama BiH je bilo mišljenja da je potrebno da se „ideološko smeće čisti iz naše Partije“, te „da je takvim mjesto na Golom otoku“.²⁷

Titu je iskazivana nepokolebljiva odanost. Pisano mu je „da su zajednički stavovi od Tebe utkani u naše borbe i naš narod, granitno tlo našeg Bratstva i Jedinstva, naše bratske socijalističke zajednice Jugoslavije“.²⁸ U jednom pismu iz Siska poručeno mu je da vodi politiku kakvu je do tada vodio i da nikoga ne sluša: „a ko Ti smeta toga samo likvidiraj“.²⁹ Oficiri ili bivši borci su u pismima Titu jezičko pitanje stavljali u isti rang sa nezadovoljstvom svojim društvenim i materijalnim položajem, žaleći se na loš tretman u društvu, da su se oficiri u penziji osećali odbačeni od društva, te da je došlo vreme „da u nekim ustanovama ne smeš reći da si borac i nosioc

²³ AJ, 837, KPR, II-4-b/29, II k – 53, Pisma građana u vezi s „Deklaracijom“ i „Predlogom za razmišljanje“, 377/24, 377/27, 377/46, 377/47, 377/51.

²⁴ AJ, 837, KPR, II-4-b/29, II k – 53, Pisma građana..., 377/63.

²⁵ AJ, 837, KPR, II-4-b/29, II k – 53, Pisma građana..., 377/49.

²⁶ AJ, 837, KPR, II-4-b/29, II k – 53, Pisma građana..., 377/45; SFRJ, Generalni sekretarijat Predsednika Republike, 04-Str. Pov. 377/66–67.

²⁷ AJ, 837, KPR, II-4-b/29, II k – 53, Pisma građana..., Odjeljenje CK SKJ za informacije, Informacije, datum 5. IV 1967.

²⁸ AJ, 837, KPR, II-4-b/29, II k – 53, Pisma građana..., 377/68; Str. pov. br. 377/5.

²⁹ AJ, 837, KPR, II-4-b/29, II k – 53, Pisma građana..., 377/23.

„Spomenice 1941“.³⁰ U anonimnom pismu boraca iz Glamoča pružena je podrška Titovim rečima na Kosovu i Metohiji, ali i ukazano da se u društvu, uprkos njegovih poruka, ništa nije menjalo. Ovaj stav je potkrepljivan primerima o lošem tretmanu bivših boraca u glamočkom kraju: „Jedan „komunista“ i rukovodilac kulturne ustanove u Glamoču kaže :„šta će te vi borci kad vam umre Tito?“. Borac je odgovorio: „a šta će te vi kad umremo i mi i Tito“. Ovaj će opet: „pa mi ćemo se međusobno daviti i klati i t d.“.³¹

Deklaracija je bila povod za anonimno pismo koje je Broz dobio od zagrebačkog Hrvata potpisanog samo sa „Pero“, koji mu je preneo razgovor sa prijateljem Srbinom (takođe anoniman, tj. oslovljen sa „Mile“) tokom šetnje na Zrinjvcu. Pisac je obavestio Tita da mu se prijatelj Srbin žalio da bi potpisnici *Deklaracije* hteli da Srbima u Hrvatskoj oduzmu pravo na maternji jezik u trenutku kada se svim nacionalnim manjinama u zemlji priznaje to pravo: „Zar je do sada bilo zabranjeno Hrvatima da se služe svojim jezikom koji se zove hrvatskosrpski. Eto hoće gospoda da razdvoje jednokrvnu braću i umjesto da se stapa ta naša jezična grupa oni je još više žele razdvojiti. Tako je radio i Ante Pavelić, koji je toliko zla našim narodima napravio“. Plašio se da bi sledeći korak bila parola: „Hrvatska Hrvatima – Srbi u Srbiju“, potom: „Bježte psine preko Drine i Srbe na vrbe“, da bi se sve završilo „bratoubilačkim klanjem, jer toj gospodi još nije dosta bratske krvi“.³²

Posebno emotivno i opširno Titu je 18. aprila 1967. napisala Olga Ruvidić, nastavnica osnovne škole „Nebojša Jerković“ iz Mačvanskog Prnjavora. Tražila je od njega da još više učvrsti svoj autoritet i bude još prisutniji u jugoslovenskom društvu. Iznosila mu je probleme svoje generacije i u ime običnih komunista tražila da kadrovi revolucije ne budu potisnuti u drugi plan, a da SKJ povрати svoju moć i uticaj: „Govorite više, vi stari, jer smo za vama pošli, vama smo verovali. U zadnje vreme smo se osećali usamljeni, napušteni, ostavljeni sami sebi. Mi, poštteni, obični komunisti, smo znali samo za juriše, zadatak, za društvo. Uzgred smo vremena posvećivali sebi. Nismo stekli ništa, jer smo sve od sebe drugima dali ne radeći za novac (...) Mi imamo samo goli život i nesigurno radno mesto pa smo postali plašljivi, obuzeti ličnim brigama. Moj otac je radio tuđu zemlju, meni je socijalizam omogućio da imam svoje parče hleba, a ja nisam sigurna da ću i to svojim sinovima obezbediti“. Od Partije je tražila da bude vrhovni autoritet i u jezičkom pitanju, a da komunisti i građani samo slede stav sa vrha: „Mi se borimo sa konkretnim problemima života na radnom mestu, u društvu, porodici i nemamo vremena da mnogo razmišljamo o tome šta je pra-

³⁰ AJ, 837, KPR, II-4-b/29, II k – 53, Pisma građana..., Str. pov. br. 377/5.

³¹ AJ, 837, KPR, II-4-b/29, II k – 53, Pisma građana..., Str. pov. 04–377/29.

³² AJ, 837, KPR, II-4-b/29, II k – 53, Pisma građana..., 377/19.

vilno od onoga što je prošlo kroz velike stručne glave. Zato, neka Partija prečisti pa nam onda pošalje ono što je čisto da ne filtriramo mi da li će biti točka, tačka, zarez. Mi usvojismo zarez i ubedismo decu da se zapeta tako zove: neće neko, valjda, da nas natera da mi isti, istoj deci, govorimo drugačije. Mi obični, sa skromnim primanjima, ne želimo da se sprdamo. Naš jezik je došao od naroda i Vuka, a ne od tako „velikih i učenih“ glava. Ko zna gde bismo se zaustavili u jeziku da nije bilo iliraca i vukovaca i svih onih koji su za ideju jugoslovenstva stradali i pre 200 godina“.³³

Posebnu grupu činilo je nekoliko anonimnih pisama Titu iz Hrvatske u kojima je osuđivano jugoslovensko rukovodstvo i zahtevana obustava kampanje protiv potpisnika *Deklaracije*. Zajednički imenitelj je bilo iznošenje tvrdnji o ugroženosti Hrvatske i hrvatskog jezika i nizanje stereotipnih optužbi protiv srpskog naroda. Razlikovala su se po tonu, načinu i oštrini obraćanja Titu.

U jednom, koje je datirano 31. martom i potpisano sa „Hrvatska omladina“, a poslato iz Splita, CK SKJ i CK SKH su nazvani „izrodima, izdajnicima, zločincima i krvnicima hrvatskog naroda“, a potpisnici *Deklaracije* slavljani kao „najbolji sinovi hrvatskog naroda“ koji su se usudili da traže „ono našto ima pravo hrvatski narod kao i svi drugi narodi“. U pismu je navedeno da je *Deklaracijom* bilo ogorčeno samo „3% izdajnika i bandita koji su uprljali ruke u krvi hrv. naroda i vi – partija, koji vladate lažima, prevarama i nasiljem, a lažima i prevarama kao i krvoprolicem ste došli na vlast“. Za hrvatski narod je rečeno da je bio „podjarmljen od srbokomunistata, bez ikakvih prava na kakovo odlučivanje i u podređenom položaju“, a za revoluciju da je bila „protunarodna revolucija – revolucija malog broja izdajnika, bandita i pljačkaša – komunističkih buržuja (...) Bratstvo i jedinstvo nije nikad postojalo, pa ni danas. To je samo laž i obmana naroda, jer su Srbi uvijek mrzili sve što je hrvatsko i uvijek su veliki hegemonisti i šoviništi“. Uz Srbe i komuniste sastavljači pisma su napali i „Rankovića i družinu“. Tito je napadan za tiraniju i diktaturu i kao „veliki buržuj“. Poslata mu je preteća poruka: „Ali znaj dobro, mi omladina sve dobro pratimo, i ako se bilo kakvo zlo dogodi potpisnicima Deklaracije platit ćete svojim glavama svi koji ih optužujete kao rukovodioci“.³⁴

U pismu poslatom iz Zagreba 30. marta *Deklaracija* je podržana u pomirljivijem tonu. Autor je napisao da se neće potpisati, „jer ne želim imati posla sa još uvijek svemoćnom UDB-om“. *Deklaracija* je branjena tvrdnjom da je usvojena „potpuno javno..., kao prijedlog“, uz opasku da su ga politički forumi mogli odbiti „bez mnogo buke“, a ne „kampanjom“ protiv njega koja je dobila „sramotne razmjere“ čime će „svi oni kojima je šovini-

³³ AJ, 837, KPR, II-4-b/29, II k – 53, Pisma građana..., Str. pov. br. 04–377/62.

³⁴ AJ, 837, KPR, II-4-b/29, II k – 53, Pisma građana..., 377/48.

zam stran postati strastveni šovinisti, a to se sigurno nije željelo“. *Deklaracija* je pravdana time što Novosadski sporazum u praksi nije zaživeo i izneti su primeri koji su trebali da pokrepe tvrdnju da je srpski jezik nametan Hrvatima. Titu je zamerano što protiv Rankovića, „koji je potajno radio da Vas druže predsjedniče nasilno smjeni, nije poduzeto skoro ništa“ – nije isključen iz SKJ, „ostavljene su mu sve privilegije, dobra penzija i dr.“, dok su potpisnici *Deklaracije* tretirani kao „veleizdajnici“. Za razliku od prethodnog, autor ovog pisma nije Titu pretio već je smatrao da je njegova osuda *Deklaracije* bila posledica delovanja „nekih mračnih sila, koje su Tebe druže Tito krivo informirale i potpisnike Deklaracije prikazale kao ljude protiv bratstva i jedinstva. Vjerujem druže Tito da nisi čitao „Deklaraciju“, jer inače ne bi tako oštro reagirao“.³⁵

U opširnom pismu od 26. marta 1967, potpisanom sa „Građani Karlovca“, od Tita je traženo da spreči „hajku“ na *Deklaraciju*. I ovoga puta je anonimnost pravdana „lošim iskustvima s Rankovićevim velikosrpskim šovinizima /a koji nisu uništeni/“. Pismo je bilo mešavina stereotipnih optužbi protiv Srba, pozivanja na socijalističku revoluciju, Tita i ustavna prava i priče o ugroženosti Hrvata. Autor je upadljivo pazio da ne napadne Tita i SKJ, već samo Srbe. Tito je uveravan da su *Deklaraciju* odobravali „svi pravi i pošteni Hrvati“, a da su na drugoj strani bili „prodane duše i odnarođeni pojedinci“. Traženo je se da se o *Deklaraciji* izjasni hrvatski narod „slobodnim i tajnim glasanjem, bez pritiska UDB-e, raznih korteša, vojske“. Povučena je oštra linija između srpskog i hrvatskog jezika, a borbi za osobenost hrvatskog jezika dat je značaj borbe protiv srpskog ugnjetavanja: „U svakom slučaju Srbi ne podnose ijekavicu, niti Hrvati ekavštinu (...) Jezik je osnovna značajka jednog naroda. Ako je izgubi time ujedno prestaje eksistirati kao član velike porodice naroda. Povijest poznaje takove slučajeve. A zar je 5-milionski Hrvatski narod zaslužio da ga nestane s lica zemlje, da se utopi u neku velikosrpsku tvorevinu?“. Za dokaze postojanja srpske „hegemonije i negiranja drugih naroda i narodnosti“ uzeti su rečnik Miloša Moskovljevića i „Rankovićeva šovinstička grupa“. Iako je uveravao Tita da je *Deklaracija* imala samo lingvistički a ne i politički karakter i da su joj politički karakter pripisali oni koji su time osećali „iskonsku mržnju prema svemu hrvatskom“, autor je, ipak, odnos Hrvata i Srba u Hrvatskoj podigao na politički nivo tvrdnjom da su veliki deo rukovodećih mesta u privredi, ustanovama, „na radnim mjestima s dobrim prihodima“ i privilegijama zauzimali Srbi i oni koji su bili poreklom iz drugih republika, dok su Hrvati zauzimali drugorazredne i lošije plaćene položaje i bili podvrgnuti raznim „diskriminacijama, šikaniranjima itsl.“, ostajali bez posla i odlazili u emigraciju.

³⁵ AJ, 837, KPR, II-4-b/29, II k – 53, Pisma građana..., Str. pov. br. 377/44 i 48–67.

Osuda *Deklaracije* od strane Srba je objašnjavana upravo strahom za svoje položaje i strahom od „odgovornosti pred Hrvatskim narodom“, ali i ponavljanjem stereotipa o „nezasitnoj velikosrpskoj buržoaziji, Rankovićevskim šovinistima, četnicima itd.“. Srbi su posredno označeni i kao krivci za zločine Nezavisne Države Hrvatske nad Srbima, jer su „nezasita velikosrpska buržoazija, Rankovićevski šovinisti, četnici“ optuženi da su hteli da, kao i u „prošlom ratu“, izazovu „revolt hrvatskog naroda kako bi sebi stvorili argumente za otvoreni i frontalni napad na sve što i najmanje odiše hrvatskim duhom, a što bi ovu zemlju trebalo dovesti opet u vrtlog bratoubilačkog rata, koji oni priželjkuju“. To je ocenjeno kao „perfidna, bizantinska „politika““. Pisac ovog pisma se uzdao u to da se jezički spor odvijao pred očima svetske javnosti i „da ovo nije 1941. godina, da u Evropi postoji jaka brojna snaga NATO pakta, te da SSSR i druge socij. zemlje imaju dosta svojih briga i da se neće angažirati na spasavanju nečijih hegemonističkih i velikodržavničkih ambicija“. U ovom pismu Titu ne samo da nije prećeno, već je iskazivana lojalnost i njemu i revoluciji i njegovom „historijskom, revolucionarnom djelu“. ³⁶

SKJ i Josip Broz su se prema jezičkom pitanju ponašali kao prema svakom nacionalnom sporu koji svojim intenzitetom nije ugrožavao vlast – problem je javno minimiziran, guran pod tepih i ostavljan kao neugašeno žarište budućih sukoba. Kampanja protiv potpisnika *Deklaracije* i *Predloga* potrajala je mesec dana. Potpisnici su anatemisani u štampi, komunisti među njima su partijski kažnjeni, pri čemu je u Hrvatskoj bilo i isključivanja iz SKJ, ³⁷ ali je partijski vrh odlučio da se problem „ne dramatizuje“ i ne upušta u krivična gonjenja potpisnika. Značaj dva dokumenta o jeziku je bio neuporediv, hrvatska *Deklaracija* je imala mnogo veću težinu od *Predloga* srpskih pisaca, ali je u javnosti i partijskoj politici povučen znak jednakosti između političke štetnosti dva dokumenta i uobičajena simetrija između srpskog i hrvatskog nacionalizma. Za jugoslovensko i srpsko partijsko rukovodstvo srpski „unitarizam“, „hegemonija“ i „velikosrpski nacionalizam“ ostali su najveći neprijatelji jedinstva zemlje. Iza kulisa borbe protiv ovih „neprijatelja“ nastavljeno je stvarno rastakanje države, a jezički sukob marta 1967. ostao je samo jedna varnica u vatri nacionalnih sukoba.

³⁶ AJ, 837, KPR, II-4-b/29, II k – 53, Pisma građana..., Generalni sekretarijat Predsednika Republike, Str. pov. br. 371/1.

³⁷ Prema podacima od 19. aprila 1967. u Hrvatskoj je od 34 kažnjena člana SK njih 10 isključeno iz Partije. „Кажњена 34 члана СК – учесника у доношењу „Декларације““, *Борба*, 20. 7. 1967, 5.

IZVORI I LITERATURA

- Istorijski arhiv Beograda (IAB), fond Gradski komitet Saveza komunista Srbije (GK SKS) Beograd
- Arhiv Jugoslavije (AJ), fond 837, Kabinet Predsednika Republike (KPR); fond 112, Tanjug
- Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Srbije (DA MSP), Politička arhiva (PA), 1967, Mađarska, Italija, SR Nemačka, Poljska, ČSSR, Jugoslavija, Austrija

- „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“, *Telegram*, br. 359, 17. 3. 1967, 1.
- „Šta sadrži Predlog za razmišljanje“, *Borba*, 2. 4. 1967, 5.

- Babić, Stjepan. „Deklaracija – činjenice i pretpostavke“. *Jezik*, br. 1 (2008), 12–19.
- Bakulić Ivičević, Jozo. „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika u sklopu suvremene hrvatske povijesti“. *Kolo*, br. 1–2 (2009), 146–150.
- Bešlin, mr Milivoj. „Pokušaj modernizacije u Srbiji. Između „revolucionarnog kursa“ i reformskih težnji“. Doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, odsek za istoriju, 2014.
- *Deklaracija o hrvatskom jeziku s priložima i Deset teza*. Zagreb: Matica hrvatska, 1991.
- *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika. Građa za povijest Deklaracije*, pripremila Jelena Hekman. Zagreb: Matica hrvatska, 1997.
- Lisac, Josip. „Deklaracija i njeni sastavljači“. *Kolo*, br. 1–2 (2009), 118–121.
- Николић, Коста. *Српска књижевност и политика (1945–1991), главни токови*. Београд: Завод за уџбенике, 2012.
- Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, treća knjiga. Beograd: Nolit, 1988.
- Селинић, Слободан. „Реакције комуниста Београда на „Предлог за размишљање“ књижевника Србије 1967: документа“. *Токови историје*, бр. 1 (2015), 163–186.
- Vučetić, Radina. *Monopol na istinu. Partija, kultura i cenzura u Srbiji šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka*. Beograd: Clio, 2016.
- Живковић, Милутин. „Посета Јосипа Броза Тита Косову и Метохији (25–28. марта 1968. године) у светлу постбрионских дешавања у покрајини“. *Башићина*, бр. 30 (2011), 135–151.

Slobodan Selinić

JOSIP BROZ TITO AND LANGUAGE DISPUTE IN YUGOSLAVIA 1967

Summary

With the publication of *The Declaration on the Name and the Position of Croatian Literary Language* in March 1967 which was supported by the most important Croatian scientific and cultural institutions, the language issue came to the spotlight and thus aggravated the national conflicts. This document supported the recognition of separate Croatian language and it demanded that civil servants, teachers and officials, regardless of their origin, use language of the environment where they worked for official purposes. A group of Serbian writers responded to this document with *The Proposal for Thinking* which accepted the separation of Serbian and Croatian language and demanded that the right to education on their language and alphabet, the use of their language and alphabet in communication with the authorities and right to found their own cultural institutions should be extended by the constitution to Croats in Serbia and Serbs in Croatia. Even though Croatian declaration had more political importance, Yugoslav government was equally disapproving both documents, sticking to the policy of the creation of symmetry in national relations and attitude that the biggest enemy of the unity of state was „the Greater Serbian“ nationalism. Josip Broz was minimalising publicly this problem, as he used to do with the other national problems, convinced that the unity of „the working class“ in Yugoslavia would overpower nationalist conflicts supported by small group of intellectuals. He felt concerned only about the international aspect of this issue, i.e. he feared from the activities which the initiators of the Croatian declaration had abroad.

KEYWORDS: Josip Broz Tito, language, 1967, Yugoslavia

ЙОСИП БРОЗ ТИТО И СПОРЫ О ЯЗЫКЕ В ЮГОСЛАВИИ В 1967 ГОДУ

Резюме

С подписанием «Декларации о названии и положении хорватского литературного языка» в марте 1967 года, за которой стояли самые важные хорватские научные и культурные учреждения, в Югославии стал актуальным языковой вопрос, и, как следствие, обострились

национальные споры. Этот документ требовал признания отдельного хорватского языка и использования чиновниками, преподавателями и общественными деятелями, какое бы происхождение у них ни было, литературного языка своего рабочего окружения. На это ответила группа сербских писателей «Предложением для размышления» в котором они согласились на разделение сербского и хорватского языков, но требовали, чтобы хорватам в Сербии и сербам в Хорватии конституционно было гарантировано право на образование на своём языке и использование алфавита, употребление своего языка и использование алфавита в общении с государственными органами и право на создание своих культурных учреждений. Несмотря на то, что хорватская декларация имела гораздо большее политическое значение, югославская власть одинаково осуждала оба документа, придерживаясь политики симметрии в национальных отношениях и взгляда что самый главный враг единого государства – это «великосербский» национализм. Йосип Броз публично приуменьшал значение этой, как и других национальных проблем, уверяя, что только «рабочий класс» Югославии сильнее национальных споров, за которыми стоит маленькая группа интеллектуалов. Он боялся лишь международного аспекта этого вопроса, то есть связей, которые за рубежом имели инициаторы хорватской декларации.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Йосип Броз Тито, язык, 1967, Югославия